

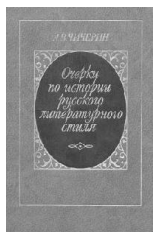
І. В. Козлик

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО СТИЛЮ**

О. В. ЧИЧЕРІНА

(Repetitorium до теми)

***До 110-роковин від дня народження
доктора філологічних наук, професора
ОЛЕКСІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА ЧИЧЕРІНА***

***К 110-летию со дня рождения
доктора филологических наук, профессора
АЛЕКСЕЯ ВЛАДИМИРОВИЧА ЧИЧЕРИНА***

***A l'occasion du 110 anniversaire
D'ALEXEY VLADIMIROVITCH TCHYTCHERIN,
docteur ès sciences philologiques, professeur***

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ПРИКАРПАТСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ИНСТИТУТ ФИЛОЛОГИИ

И. В. Козлик

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ТЕОРИИ ЛИТЕРАТУРНОГО СТИЛЯ А. В. ЧИЧЕРИНА**

(Repetitorium к теме)

Ивано-Франковск
СИМФОНІЯ ФОРТЕ
2010

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ

І. В. Козлик

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО СТИЛЮ О. В. ЧИЧЕРІНА**

(Repetitorium до теми)

Івано-Франківськ
СИМФОНІЯ ФОРТЕ
2010

ББК 83.002.23

К 59

УДК 82.0

*Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 3 від 21 грудня 2009 року)*

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка **О. В. Кеба**;

доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **М. Б. Лановик**;

доктор філологічних наук, професор кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **М. В. Теплінський**.

Козлик І. В.

К 59 Методологічні аспекти теорії літературного стилю
О. В. Чичеріна : (Repetitorium до теми) / Ігор Володимирович
Козлик. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. — 44 с.

ISBN 978-617-7009-17-6

Видання містить матеріали для самостійної підготовки студентів до колоквіуму з проблем вивчення теоретичної спадщини видатного філолога-літературознавця ХХ ст., доктора філологічних наук, професора О. В. Чичеріна, багатий евристично-гносеологічний досвід якого ще досі належним чином не засвоєний і не використаний у науці про літературу.

Для студентів-філологів, учителів-словесників, викладачів вищих навчальних закладів, дослідників літератури як мистецтва слова та всіх, хто цікавиться літературознавством.

Издание содержит материалы для самостоятельной подготовки студентов к коллоквиуму по проблемам изучения теоретического наследия выдающегося филолога-литературоведа ХХ в., доктора филологических наук, профессора А. В. Чичерина, богатый эвристически-гносеологический опыт которого ещё не задействован надлежащим образом в науке о литературе.

Для студентов-филологов, учителей-словесников, вузовских преподавателей, исследователей литературы как искусства слова и всех, кто интересуется литературоведением.

La publication contient des matériaux pour la préparation individuelle des étudiants pour le colloque des problèmes théoriques d'apprentissage de l'héritage du professeur A. Tchycherine, docteur ès sciences philologiques, critique littéraire du XX siècle, une riche expérience heuristique-gnoséologique duquel n'est pas encore étudiée et employée régulièrement dans la théorie littéraire.

Pour les étudiants-philologues, professeurs d'école, professeurs des établissements supérieurs, investigateurs de la littérature comme l'art de la parole et ceux qui s'intéressent à la critique littéraire.

УДК 82.0

ББК 83.002.23

ISBN 978-617-7009-17-6

© І. В. Козлик, 2010

ЗМІСТ

Від автора	6
Олексій Володимирович Чичерін (1900–1989)	8
Бібліографія основних праць О. В. Чичеріна та літератури про життя й творчість ученого	12
Дидактичні матеріали з вивчення методологічних аспектів теорії літературного стилю О. В. Чичеріна	16
1. Постать О. В. Чичеріна на тлі специфіки літературознавчої науки	16
2. Тематична характеристика наукової спадщини О. В. Чичеріна	17
3. Векторна домінанта досліджень О. В. Чичеріна	17
4. Основні рівні оприявлення векторної домінанти наукових праць О. В. Чичеріна	18
4.1. Рівень наскрізного цілепокладання	18
4.2. Рівень термінологічної роботи	20
4.3. Рівень загального характеру теоретичних розмислів	24
4.4. Рівень рецепції наявного наукового досвіду	29
Замість висновку	43

Від автора

Поява цього невеличкого видання не випадкова. Справа в тому, що читаючи багато років університетські курси „Вступ до літературознавства” та „Теорія літератури”, я зіткнувся з тим, що теоретичні напрацювання видатного філолога О. В. Чичеріна, який з 1948 року жив у Львові, працював у Львівському університеті, фактично не використані належним чином у нашій навчальній літературі, а відтак, і в навчальному процесі. Достатньо сказати, що і в офіційних радянських підручниках для студентів зі вступу до літературознавства чи теорії літератури, і в сучасних українських або російських виданнях аналогічного спрямування й призначення¹ відсутня будь-яка згадка про О. В. Чичеріна та його стилістичні студії.

Таке ж становище маємо й у сфері методики викладання літератури в загальноосвітніх школах України. Декілька років тому в методичному українському журналі „Всесвітня література в середніх навчальних закладах України” з’явилися матеріали, присвячені питанню про термінологічні аспекти шкільного аналізу стилю художніх творів². Відрадно, що методисти прагнуть удосконалювати викладання літератури в школі шляхом зміцнення його фахового рівня, і жодних заперечень не викликає саме бажання підвищувати термінологічну культуру вчителів. Але не може не викликати подиву, що в списку джерел, використаних авторами вказаних методичних публікацій, красномовно відсутні праці О. В. Чичеріна, хоча вчений своєю діяльністю свідомо адресував і вчителям-словесникам. Науковий стиль О. В. Чичеріна, точний, доступний, концептуально центрований, не перевантажений термінологією, і праці саме цього вченого за

¹ Я маю на увазі такі видання: *Тимофеев Л. И.* Основы теории литературы : учеб. пособие [для студ. пед. ин-тов] / Леонид Иванович Тимофеев. — [Изд. 5-е, испр. и доп.]. — М. : Просвещение, 1976. — 548 с.; Введение в литературоведение : учеб. [для филол. спец. ун-тов] / под ред. Г. Н. Поспелова. — [3-е изд., испр. и доп.]. — М. : Высш. шк., 1988. — 528 с.; Теория литературы : підручник / [О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв] ; за наук. ред. О. Галича. — К. : Либідь, 2001. — 488 с.; Основы литературоведения: учеб. пособие [для студ. пед. вузов] / [В. П. Мещеряков, А. С. Козлов и др.] ; под общ. ред. В. П. Мещерякова. — М. : Дрофа, 2003. — 416 с.; *Хализев В. Е.* Теория литературы: учеб. / Валентин Евгеньевич Хализев. — [2-е изд.]. — М. : Высш. шк., 2000. — 398 с. Згадка ж (та ще у супроводі іронічного коментаря) у підручнику А. О. Ткаченка „Мистецтво слова. (Вступ до літературознавства)” (К.: Правда Ярославичів, 1998. — 448 с. — С. 417–418) праці О. В. Чичеріна „Нариси з історії російського літературного стилю”, як і присутність книги „Ідеї і стиль” у двох списках літератури на с. 442, 499 новітнього навчального посібника для студентів „Введение в литературоведение”, що вийшов 2004 року в московському видавництві „Высшая школа”, — не змінює загальної ситуації.

² Див.: *Таранік-Ткачук К. В.* „Стильовий” чи „стилістичний” вид аналізу художнього твору? / К. В. Таранік-Ткачук // Всесвітн. літ. в середн. навч. закл. України. — 2006. — № 5. — С. 19–20; *Головченко Н.* Структурно-стильовий шлях аналізу художнього тексту: деякі аспекти термінології / Н. Головченко // Всесвітн. літ. в середн. навч. закл. України. — 2007. — № 2. — С. 35–38.

своєю проблематикою, охопленням конкретного літературного матеріалу та цільовим спрямуванням чи не найбільше наближені до специфіки освітньої діяльності учителя-словесника в загальноосвітній школі. Крім того, вирішення термінологічних питань, чому присвячені названі вище методичні публікації, вимагає певного рівня їх постановки, вимагає концептуального мислення, а не еклетичного чи механічного нагромадження несумісних наукових позицій, передбачає знання того, навіщо порушується саме проблемне питання. Без чітких методологічних (і як їх оптимального варіанту — чичерінських) критеріїв відбору матеріалу тут нічого зробити не можна, зате можна ще більше заплутати справу, так і не сказавши толком учителю про те, а що ж врешті-решт зміниться в його практичній роботі й у сприйнятті матеріалу учнями від того, що він замість словосполучення „стильовий аналіз” буде вживати словосполучення „стилістичний аналіз” або „структурно-стильовий” (тим паче, що так і незрозуміло, що ж дає оце поєднання „структурного” й „стильового”, зате добре видно, що „розгляд художніх творів шляхом структурно-стильового аналізу” аж ніяк не зумовлений „станом цієї проблеми у літературній науці”³, як би автор процитованих рядків не прагнула запевнити читача в протилежному). На жаль, знову доводиться констатувати давно відоме: справа методичної науки не вгадувати якісь нові літературознавчі теоретичні постулати чи методи гносеологічно-аналітичної роботи з художніми явищами, принагідно інтерпретуючи чи комбінуючи на свій розсуд категорії, а базувати свою синкретичну діяльність на сталому науковому ґрунті, на тих напрацюваннях науки про літературу, які максимально близькі до мети, завдань і загалом специфіки шкільної літературної освіти.

Сказане обумовлює нагальну потребу в створенні належних методичних умов для актуалізації та системного засвоєння літературознавчого, зокрема теоретико-літературного доробку професора О. В. Чичеріна, щоб ідеї цього видатного ученого дійсно стали надійним підґрунтям, стимулом і чинником перспективного розвитку вищої філологічної освіти української та літературознавчої думки в сучасній Україні. Сприяти вирішенню цього завдання і покликане дане видання.

³ *Головченко Н.* Структурно-стильовий шлях аналізу художнього тексту: деякі аспекти термінології. — С. 38.

ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ЧИЧЕРІН
(1900–1989)¹

Олексій Володимирович Чичерін народився 3 січня 1900 року (22 грудня 1899 року за ст. ст.). Він належав до старовинного дворянського роду, започаткованого Афанасієм Чичері (Чичеріні), що приїхав до Москви 1472 року в пошту Софії Палеолог — нареченої Великого Князя Івана III. Нащадки Афанасія займали високі військові та придворні посади за часів царя Олексія Михайловича. У Полтавській битві (1709) в один день загинули п'ятеро Чичеріних — два рідних брати і троє їх синів. Відзначилися троє Чичеріних також у Вітчизняній війні 1812 року (один з них загинув у битві під Кульмом).

Прадід О. В. Чичеріна — Микола Васильович Чичерін (1803–1859), багатий поміщик у Тамбовській губернії — був діяльною та освіченою людиною, товаришував з відомим письменником М. Ф. Павловим (1803–1864), декабристом С. І. Кривцовим, видатним поетом Є. А. Баратинським (1800–1844). Серед його родичів також відомий філософ Б. М. Чичерін (1828–1904), радянський нарком іноземних справ й автор книги про Моцарта Г. В. Чичерін (1872–1936), композитор С. Н. Чичеріна (1904–1983). Відомо, що про свій родовід Олексій Володимирович знав, пам'ятав і постійно відчував свої зв'язки з минулими поколіннями та пишався ними.

Доля О. В. Чичеріна була багато в чому характерною для певної частини російської інтелігенції. Його гімназійний період пройшов у Москві. Ще хлопцем в 1915–1916 роки він брав участь у гімназійному марксистському гуртку, який збирався в С. Коновалова, сина відомого мільонера, міністра Тимчасового уряду. Влітку 1917 року, в Москві, на Всеросійському з'їзді середніх шкіл, Чичеріна обирають головою з'їзду. В роки Громадянської війни, перебуваючи в Тамбові, він працює інспектором шкільного відділу ГубОНО. Щоправда, вже на початку 1920-х років суспільні інтереси відходять на другий план. 1920 року О. В. Чичерін поступає на філософське відділення історико-філологічного факультету Московського університету, де серед його вчителів були І. О. Ільїн, Г. Г. Шпет та С. Л. Франк. Серйозне захоплення філософією привело його до релігійних проблем, а відтак, і до зближення з гуртком православно

¹ Біографічні матеріали упорядковані на основі матеріалів з видання: Олексій Чичерін : Біобібліографічний покажчик : (До 100-річчя від дня народження) / [укладач Л. Панів ; наук. ред. та автор передм. д-р філол. наук, проф. Н. Копистянська ; ред. кол. : Б. Якимович (голова), П. Бухаркін, Н. Копистянська та ін.]. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — 212 с., іл., портр. — (Українська біобібліографія. Нова серія. Ч. 3 ; Біобібліографія вчених університету). — Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/library/pdf/chycherin.pdf>

налаштованої молоді, що утворився навколо архімандрита Георгія (Лаврова), який жив наприкінці 1920-х років у Даниловому монастирі. Саме в цей час сформувався світогляд, якого О. В. Чичерін дотримувався усе своє життя.

З середини 1920-х років починається наукова діяльність О. В. Чичеріна, виходять його перші книги — „Культура слова в школі” (1924), „Що таке художнє виховання” (1926), „Література як мистецтво слова. Нарис теорії літератури” (1927). Водночас він займається власне літературною творчістю і 1927 року видає власним коштом збірку поезій „Кругий підйом”. У цей час Чичерін входить у поетичне об'єднання „Вузол” (рос. „Узел”), де спілкується з Андрієм Белім, М. Булгаковим, В. Луговським, С. Парнок, Б. Пастернаком.

У 1920-х роках починається і педагогічна діяльність О. В. Чичеріна. В 1922–1930 роки він викладає у новаторських експериментальних школах Москви, зокрема в 4-й дослідній школі Естетичного виховання, якою керувала Н. І. Сац і де працював С. М. Бонді. Також Чичерін активно співпрацює в Державній Академії Художніх Наук.

У січні 1933 року Чичеріна та його дружину, Євгенію Петрівну, заарештовують. Чотири роки він перебуває в сибірських й алтайських таборах. Переживши арешти, Бутирку, табори, цей високодуховний і глибоко релігійний учений не зламався, вистояв і продовжував свою працю. Здається, те, що сказав свого часу Сергій Аверинцев про Олексія Лосева, повністю стосується й Олексія Чичеріна: „В когось іншого опустилися б руки, та його трудової наполегливості не могло подолати ніщо. В усамітненні він продовжував свою справу. І врешті-решт з'ясувалося те, що з'ясується завжди: що часові потрібні не ті, хто йому, часові, піддакує, а зовсім інші співрозмовники”.

Після повернення та короточасної викладацької роботи у Воронежі, Чичерін перебирається до Костроми, де з 1939 року очолює кафедру літератури та російської мови. Відновлюється й наукова робота. 1945 року він захищає в Московському міському педагогічному інституті кандидатську дисертацію „Виникнення роману в Росії та на Заході на межі XVIII–XIX століть” (офіційні опоненти І. М. Нусінов та Б. В. Томашевський)².

Через релігійні переконання його звільнюють з інституту, і на початку 1948 року за рекомендацією Б. В. Томашевського, а також В. І. Борковського (який на той час уже працював у Львівському університеті) Чичерін перебирається до Львова, де до початку 1970-х років очолює університетську кафедру зарубіжної літератури, а пізніше

² Див.: Чичерин А. В. Формирование романа в России и на Западе: Дис. ...канд. филол. наук. — Кострома, 1943. — 207 с. — (Моск. гор. пед. ин-т. Машинопись).

займає посади професора та професора-консультанта цієї кафедри. Помер Олексій Володимирович Чичерін 15 січня 1989 року.

Львівський період був найпродуктивнішим у житті вченого. 1957 року в Інституті російської літератури (Пушкінський Дім), що в Ленінграді (нині – Санкт-Петербург), О. В. Чичерін захищає докторську дисертацію „Роман-епопея в літературі критичного реалізму” (офіційні опоненти Б. І. Бурсов, Б. В. Томашевський і Б. М. Ейхенбаум)³. 1979 року за книгу „Нариси з історії російського літературного стилю” професор О. В. Чичерін був нагороджений премією АН СРСР ім. В. Г. Белінського.

Книги О. Чичеріна виходили великим накладом. Якщо перші видання праць „Виникнення роману-епопеї”, „Ідеї і стиль” побачили світ тиражем відповідно 5 тис. і 3 тис. примірників, то наклад другого їх видання — 20 тис. примірників. Аналогічно 1-е видання монографії „Ритм образу” — 2 тис. примірників, а 2-е — 20 тис. примірників. Наклад книги „Сила поетичного слова” — 20 тис. примірників, а 2-е видання дослідження „Нариси з історії російського літературного стилю” сягнуло 70 тис. примірників — неймовірний нині наклад навіть для бестселера. Все це великі фундаментальні дослідження. Невеличка ж книжка «Твори О.Бальзака „Гобсек” і „Втрачені ілюзії”», яка, за оцінкою Н. Х. Копитянської, є шедевром літературознавства, вийшла стотисячним накладом. Причому скільки б не з’являлося друком книг О.В.Чичеріна, вони миттєво зникали з полиць книгарень.

Переїхавши жити в Україну вже доволі зрілою людиною, О. В. Чичерін зіткнувся з українською культурою, якій відкрився з довірливою симпатією і яку ввів у своє інтелектуальне життя. Як зазначає Н. Х. Копитянська, О. В. Чичеріну була притаманна щира повага до української культури, зокрема, культури Галичини (яку він хотів якнайповніше пізнати), до української мови.

О. В. Чичерін любив і поважав Івана Франка. Навіть в останні роки життя учений читав і перечитував Франкові романи. Наукові праці О. В. Чичеріна про І. Франка посіли особливе місце в українському франкознавстві, тому що це було глибоке осмислення значення І. Франка як письменника і як теоретика в контексті світової літератури й літературознавства. Вчений зумів показати, як у літературознавчих працях Франка „поєднується справжній філолог, дослідник мови і стилю, перекладач, вчений-коментатор з критиком-публіцистом, який відгукується на нові явища рідної і багатьох чужоземних літератур”.

Про ставлення професора О. В. Чичеріна до України та її культури красномовно говорить і випадок із затвердженням теми дисертації одного

з викладачів Львівської політехніки. «...В середині 60-х років, — пригадує М. Нагірний, — я роздумував над темою дисертації... Склавши проспект ймовірної праці, у вересні 1966 р. я прийшов на консультацію до проф. О. В. Чичеріна. Професор зустрів мене прихильно, вислухав усе, переглянув начерк плану, потім сказав: „Оставьте мне, пожалуйста, этот проспект. На следующей неделе я буду в Киеве и покажу его кое-кому в Институте литературы им. Т. Г. Шевченко”. <Привізьши з Києва позитивний відгук> ...Олексій Володимирович повернув мені проспект і ...додав: „Институт литературы поддерживает Вас, но у меня на этот счёт есть другое мнение. Вы, конечно, можете писать о Кобылянской, о Коцюбинском... Но Вы же по образованию германист и должны заниматься австрийской и немецкой литературой. А в ней есть такие люди, которые интересовались Украиной и её культурой. Отыщите такого представителя, изучите его творчество, и это будет интересное исследование, совпадающее с Вашими симпатиями и специальностью филолога-германиста...”.

Подякувавши за пораду і прихильність, я розпрощався з професором. Його монолог дав новий імпульс до творчого пошуку. Мої думки несамохіть перебирали імена австрійських і німецьких літераторів, котрі зустрічались мені під час читання епістолярної спадщини українських новелістів. Згадалося, що Осип Маковей в одній із статей говорить про Карла Еміля Францоу — австрійського письменника, який черпав тематику для своїх повістей і нарисів з життя України. ...Коли пізніше я запропонував Олексію Володимировичу новий проспект кандидатського дослідження, він схвалив його структуру та зміст. А ще через деякий час погодився стати моїм науковим керівником».

Постійний опонент О. В. Чичеріна і водночас людина, яка багато в чому підтримувала львівського професора, видатний російський філолог-лінгвіст В. В. Виноградов у книзі „Про теорію художнього мовлення” писав: „Природно згадати імена деяких наших філологів, праці яких слугують ніби вступом до вчення про внутрішню єдність форми і змісту в дослідженнях про поетичне мовлення, про мову художньої літератури. Ці імена — наступні: Б. М. Енгельгардт, М. М. Бахтін, Б. М. Ейхенбаум, О. І. Білецький, Г. О. Винокур, В. М. Жирмунський, Ю. М. Тинянов, С. М. Бонді, О. В. Чичерін, Д. С. Лихачов”.

³ Див.: Чичерин А. В. Роман-эпопея в литературе критического реализма: Автореф. дис... д-ра филол. наук. — Львов, 1957. — 22 с. — (Ин-т рус. лит. АН СССР. Пушкинский дом).

1958

1. Возникновение романа-эпопеи. — М. : Сов. писатель, 1958. — 372 с.

Содержание: Введение. — С. 3–35. Глава первая: Белинский о романе. — С. 36–56. Глава вторая: Пушкинские замыслы прозаического романа. — С. 57–110. Глава третья: Работа Льва Толстого над романом о декабристах. — С. 111–135. Глава четвертая: Новаторство Льва Толстого в романе-эпопее „Война и мир”. — С. 136–209. Глава пятая: „Разгром” Эмиля Золя как роман-эпопея. — С. 210–245. Глава шестая: Новаторство и традиции в эпопее Романа Роллана „Жан-Кристоф”. — С. 246–309. Глава седьмая: Форсайтовский цикл. — С. 310–355. Послесловие. — С. 356–371.

1965

2. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — М. : Сов. писатель, 1965. — 299 с.

Содержание: Предисловие. — С. 3. Введение. — С. 5–12. Часть 1: Идеи и стиль. — С. 15–34. Скрытые силы слова. — С. 35–52. Часть 2: Гёте у истоков романа нашего времени. — С. 55–91. Путь Пушкина к прозаическому роману: 1. Пушкин и теория романа. — С. 92–101. 2. От лирики к роману в стихах. — С. 101–117. 3. От повести к роману. — С. 117–131. 4. Рождение русского романа. — С. 131–142. Точность и сила в языке романов Бальзака. — С. 143–161. Поэтический строй в романах Достоевского: 1. Образование понятий. — С. 162–173. 2. Строение речи. — С. 173–184. 3. Монолог. Диалог. Многоголосица. Юмор. — С. 184–196. 4. Портрет. Обстановка. Пейзаж. — С. 196–215. Стиль романов Льва Толстого. — С. 216–261. Роль противительной интонации в прозе Чехова. — С. 262–268. Заключение. — С. 287–298.

1968

3. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — [2-е изд., доп.]. — М. : Сов. писатель, 1968. — 374 с.

Содержание: Предисловие к первому изданию. — С. 3. Предисловие ко второму изданию. — С. 4. Введение. — С. 5–12. Часть 1: Идеи и стиль. — С. 15–34. Скрытые силы слова. — С. 35–52. Содержательность поэтической формы. — С. 53–66. Часть 2: Гёте у истоков романа нашего времени. — С. 69–104. Путь Пушкина к прозаическому роману: 1. Пушкин и теория романа. — С. 105–114. 2. От лирики к роману в стихах. — С. 114–130. 3. От повести к роману. — С. 130–144. 4. Рождение русского романа. — С. 144–155. Точность и сила в языке романов Бальзака. — С. 156–174. Поэтический строй языка в романах Достоевского: 1. Образование понятий. — С. 175–185. 2. Строение речи. — С. 186–196. 3. Монолог, диалог, многоголосица. Юмор. — С. 196–208. 4. Портрет, обстановка, пейзаж. — С. 209–227. Стиль романов Льва Толстого. — С. 228–273. Изображение философских исканий в реалистическом романе. — С. 274–313. Роль противительной интонации в прозе Чехова. — С. 314–320. Стилистические соответствия. — С. 321–344. Цельность форсайтовского цикла. — С. 345–360. Заключение. — С. 361–372.

1973

4. Ритм образа : Стилистические проблемы. — М. : Сов. писатель, 1973. — 278 с.

Содержание: Предисловие. — С. 5–7. Историческая продуктивность стиля Бальзака. — С. 8–26. Тургенев, его стиль. — С. 27–59. Стилистическое единство „Войны и мира”. — С. 60–73. Трилогия тревожных исканий. — С. 4–101. Роль прототипов в творчестве Льва Толстого. — С. 102–125. Ранние предшественники Достоевского. — С. 126–149. Достоевский — искусство прозы. — С. 150–180. Достоевский и барокко. — С. 181–192. Образ времени в поэзии Тютчева. — С. 193–204. Ритм образа в повествовательной прозе. — С. 205–209. Ритм и стиль пушкинской прозы. — С. 210–223. Образ времени в лирике Пушкина. — С. 224–235. Вес, острота и сила слова (о Горьком). — С. 236–249. Стилистические заметки о „Воспитании чувств”. — С. 250–257. Загадка „Буvara и Пекюше”. — С. 258–269. Роман или антироман? — С. 270–277.

1975

5. Возникновение романа-эпопеи. — [2-е изд.]. — М. : Сов. писатель, 1975. — 375 с.

Содержание: Предисловие ко второму изданию. — С. 3–11. Введение. — С. 12–44. Глава первая: Белинский и проблемы романа. — С. 45–65. Глава вторая: Пушкинские замыслы прозаического романа. — С. 66–119. Глава третья: Работа Льва Толстого над романом о декабристах. — С. 120–143. Глава четвертая: Новаторство Льва Толстого в романе-эпопее „Война и мир”. — С. 144–215. Глава пятая: „Разгром” Эмиля Золя как роман-эпопея. — С. 216–251. Глава шестая: Новаторство и традиции в романе-эпопее Романа Роллана „Жан-Кристоф”. — С. 252–314. Глава седьмая: Форсайтовский цикл. — С. 315–359. Послесловие. — С. 360–375.

1977

6. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — М. : Худож. лит., 1977. — 445 с.

Содержание: Предисловие. — С. 3–9. Часть первая: Проблемы стиля в литературе XII–XVIII веков. Глава первая: Стили в древней русской литературе. — С. 10–60. Глава вторая: Стили русской прозы XVIII века. — С. 61–82. Часть вторая: Прозаические стили в литературе XIX века. Глава первая: Пушкин. — С. 83–100. Глава вторая: Лермонтов. — С. 101–118. Глава третья: Гоголь. — С. 119–142. Глава четвертая: Аксаков. — С. 143–157. Глава пятая: Гончаров. — С. 158–173. Глава шестая: Достоевский. — С. 174–213. Глава седьмая: Тургенев. — С. 214–226. Глава восьмая: Толстой. — С. 227–271. Глава девятая: Лесков. — С. 272–288. Глава десятая: Щедрин. — С. 289–303. Часть третья: Лирические стили. Глава первая: Ломоносов. — С. 304–316. Глава вторая: Державин. — С. 317–323. Глава третья: Жуковский. — С. 324–329. Глава четвертая: Пушкин. — С. 330–364. Глава пятая: Лермонтов. — С. 365–381. Глава шестая: Баратынский. — С. 382–392. Глава седьмая: Тютчев. — С. 393–411. Глава восьмая: Некрасов. — С. 412–423. Глава девятая: Фет. — С. 424–431. Заключение. — С. 432–434.

1980

7. Ритм образа : Стилистические проблемы. — [2-е изд., расшир.]. — М. : Сов. писатель, 1980. — 335 с.

Содержание: Предисловие. — С. 5–7. Предисловие ко второму изданию. — С. 7–8. 1. Историческая продуктивность стиля Бальзака. — С. 11–25. Тургенев, его стиль. — С. 26–51. Стилистическое единство „Войны и мира”. — С. 52–62. Трилогия тревожных исканий. — С. 63–85. Роль прототипов. — С. 86–106. Ранние предшественники Достоевского. — С. 107–125. Достоевский — искусство прозы. — С. 126–150. Достоевский и барокко. — С. 151–160. Образ времени в поэзии Тютчева. — С. 161–173. Ритм и стиль пушкинской прозы. — С. 174–184. Образ времени в лирике Пушкина. — С. 185–193. Вес, острота и сила слова (о Горьком). — С. 194–204. Стилистические заметки о „Воспитании чувств”. — С. 205–210. Загадка „Буvara и Пекюше”. — С. 211–220. Роман или антироман? — С. 221–226. 2. Для чего изучать литературный стиль? — С. 229–236. У истоков французского романа. — С. 237–257. Ранний Гоголь — романтик. — С. 258–276. Образ автора в „Войне и мире”. — С. 277–294. Томас Манн, выбор пути. — С. 295–303. Стил народных рассказов Льва Толстого. — С. 304–319. Размышления о Бахтине. — С. 320–328. Разговаривающий переводчик. — С. 329–334.

1982

8. Произведения О.Бальзака „Гобсек” и „Утраченные иллюзии” : учеб. пособие [для спец. пед. ин-тов]. — М. : Высш.шк., 1982. — 95 с.

Содержание: Предисловие. — С. 3–4. Введение. „Человеческая комедия”: 1. Бальзак и его время. — С. 5–13. 2. Реализм Бальзака. — С. 13–20. „Гобсек”: 1. Возникновение новеллы. — С. 21–23. 2. Композиция новеллы. — С. 23–26. 3. Портрет в духе Рембрандта. — С. 26–30. 4. Трагедия семьи де Ресто. — С. 30–34. 5. Сила контрастов. — С. 34–36. Поэт и его совесть (о романе „Утраченные иллюзии”): 1. Весьма необычный роман. — С. 37–39. 2. Люсьен Шардон в Ангулеме. — С. 39–46. 3. Люсьен в Париже. — С. 46–51. 4. Кружок в доме на улице Четырёх Ветров. — С. 51–58. 5. Этьен Лусто. — С. 58–66. 6. Корали. — С. 66–73. 7. Катастрофа. — С. 73–79. 8. Гибель Люсьена Шардона. — С. 79–83. 9. Давид Сешар. — С. 83–87. Заключение: Уроки Бальзака. — С. 88–91.

1985

9. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — 2-е изд., доп. — М. : Худож. лит., 1985. — 447 с.

Содержание: Предисловие. — С. 3–9. Часть первая: Проблемы стиля в литературе XII–XVIII веков. Глава первая: Стили в древней русской литературе. — С. 10–59. Глава вторая: Стили русской прозы XVIII века. — С. 60–79. Часть вторая: Прозаические стили в литературе XIX века. Глава первая: Пушкин. — С. 82–99. Глава вторая: Лермонтов. — С. 100–116. Глава третья: Гоголь. — С. 117–140. Глава четвёртая: Аксаков. — С. 141–154. Глава пятая: Гончаров. — С. 155–170. Глава шестая: Достоевский. — С. 171–210. Глава седьмая: Тургенев. — С. 211–223. Глава восьмая: Толстой. — С. 224–268. Глава девятая: Лесков. — С. 269–287. Глава десятая: Щедрин. — С. 286–300. Глава одиннадцатая: Чехов. — С. 301–310. Часть третья: Лирические стили. Глава первая: Ломоносов. — С. 311–323. Глава вторая: Державин. — С. 324–330. Глава третья: Жуковский. — С. 311–336. Глава четвёртая: Пушкин. — С. 337–370. Глава пятая: Лермонтов. — С. 371–387. Глава шестая: Баратынский. — С. 388–398. Глава седьмая: Тютчев. — С. 399–417. Глава восьмая: Некрасов. — С. 418–429. Глава девятая: Фет. — С. 430–437. Заключение. — С. 438–440.

10. Сила поэтического слова : Статьи. Воспоминания. — М. : Сов. писатель, 1985. — 319 с.

Содержание: Статьи: Из глубины идущее слово (О повести В. Распутина „Прощание с Матёрой”). — С. 4–8. Движение мысли в лирике Фета. — С. 9–18. Звуковая волна в прозе Тургенева. — С. 19–26. „Во дни тягостных раздумий о судьбах моей родины...”. — С. 27–59. Сила слова у Горького. — С. 60–65. Из истории эпитета. — С. 66–72. Нравственные проблемы в последнем романе Гёте. — С. 73–78. Точность и сила в языке романов Бальзака. — С. 79–97. Поэтический строй языка в романах Достоевского. — С. 98–151. Изображение философских исканий в реалистическом романе. — С. 152–192. О рукописном сборнике XVIII века. — С. 193–207. Николай Каллиникович Гудзий. — С. 208–228. Воспоминания. Давние годы (Главы из воспоминаний). — С. 230–318.

2000

11. Олексі Чичерін : Біобібліографічний покажчик : (До 100-річчя від дня народження) / [укладач Л. Панів ; наук. ред. та автор передм. д-р філол. наук, проф. Н. Копистянська ; ред. кол. : Б. Якимович (голова), П. Бухаркін, Н. Копистянська та ін.]. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — 212 с., іл., портр. — (Українська біобібліографія. Нова серія. Ч. 3 ; Біобібліографія вчених університету). — Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/library/pdf/chycherin.pdf>

ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ
З ВИВЧЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ
ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО СТИЛЮ О. В. ЧИЧЕРІНА

1. Постать О. В. Чичеріна на тлі специфіки літературознавчої науки.

Звернення до творчого доробку видатних учених (а саме таким був і залишається Олексій Володимирович Чичерін) багато до чого зобов'язує, вимагаючи для своєї адекватної рецепції коректності і навіть делікатності. Адже це завжди передбачає розмову по суті, про найголовніше у конкретній культуротворчій роботі, яка позначена іменем непересічної особистості. Такий ракурс сприйняття відразу актуалізує те спільне, що притаманне діяльності будь-якого справжнього вченого, про що 1974 року стосовно свого вчителя влучно написала Л. Я. Гінзбург в есе „Тинянов-літературознавець”, де читаємо: „В студіях Тинянова завжди є своєрідний науковий сюжет, розв'язка, вирішення завдання. ... Ідеям його була властива не беззаперечність, не неспростовність (такого не буває), а застосовність, дуже довготривала й стійка. <Ці ідеї> мають здатність впливати в різних контекстах і на великих відстанях від статті чи книги, що їх пропонує. ... Вони породжували нові міркування, застосовувалися й <практично> перевірялися ... на матеріалі, самим Тиняновим ще не дослідженому. Перенесена в нове середовище концепція продовжувала працювати й приносити нові результати”, живлячи подальший рух дослідницької думки¹.

Усі зазначені риси повною мірою притаманні й науковому методу та працям доктора філологічних наук, професора О. В. Чичеріна, для якого словесне мистецтво і літературознавство були чимось значно більшим, ніж просто об'єктно-предметною сферою його службової та професійної діяльності. Йому було властиве, так би мовити, особистісне, індивідуально-інтимне ставлення до предмета й об'єкта своєї наукової діяльності, без

¹ Гинзбург Л. Я. Тинянов-литературовед // Записные книжки. Воспоминания. Эссе / Лидия Яковлевна Гинзбург. — СПб. : Искусство-СПБ, 2002. — С. 447, 451. — Режим доступа: http://philologos.narod.ru/tynyanov/ginzb_tnyyan.htm

якого не може бути справжнього філолога-літературознавця. Саме про такий випадок переконливо говорила у бесіді 1978 року Л. Я. Гінзбург, пояснюючи думку про особливість становища дослідника літератури щодо об'єкта й предмета своєї науки: „Не тільки бактеоріолог не повинен любити бактерію, але навіть ботаніку не обов'язково любити квіти. Їм потрібно любити науку про бактерії і про рослини. Нам же <літературознавцям> приносить радість не лише процес дослідження, не тільки результат дослідження, а й сам його предмет. ... Ось чому літературознавство так залежить від стану літератури”².

2. Тематична характеристика наукової спадщини О. В. Чичеріна

Професор О. В. Чичерін, як відомо, фактично був дослідником однієї наукової теми, зосередившись на вивченні літературного стилю як суто літературознавчої проблеми. Літературний стиль, мова словесного твору як явища мистецтва були основним сюжетом його життєвих і професійних стосунків з художньою літературою та наукою про неї. І це була не просто одна серед багатьох інших тем науки про літературу. В Чичеріна літературознавче вивчення літературного стилю (інакше — стилю літературно-художнього твору, індивідуального стилю письменника, художньої мови як явища стилю) — це, як відомо, магістральна тема, що визначила своєрідність і неповторність образу дослідника, обумовила яскраву цілісність та внутрішню єдність його наукової спадщини.

3. Векторна домінанта досліджень О. В. Чичеріна

Однією з визначальних рис пізнавально-мисленнєвої діяльності О. В. Чичеріна є її очевидна *методологічна* (у сенсі практична) спрямованість, яка переконливо оприявила себе в назві статті „Для чого вивчати літературний стиль?”, що починається такими словами: „Для чого вивчати літературний стиль? Подібне питання не виникало не тільки у формалістів, а й у В. М. Жирмунського, й у В. В. Виноградова, О. М. Соколова, у

² Гинзбург Л. Я. О старом и новом : Статьи и очерки / Лидия Яковлевна Гинзбург. — Л. : Сов. писатель, 1982. — С. 43.

Б. О. Ларіна³. Натомість це методологічне питання про цілепокладання (цільову структуру, мету і завдання, висловлюючись термінами загальної — системомислєдїяльнїсної — методології Г. П. Щєдровицького⁴) постійно знаходилося у центрі уваги О. В. Чичєріна, сигналізуючи про стрижневий вектор евристичних пошуків ученого.

4. Основні рівні оприявлення векторної домінанти наукових праць О. В. Чичєріна

Вказана методологічна спрямованість, притаманна й чичєрінській теоретичній доктрині літературного стилю, може бути розглянута щодо таких позицій: наскрізне цілепокладання, термінологічна робота, загальний характер теоретичних розмислів, рецепція наявного наукового досвіду.

4.1. Рівень наскрізного цілепокладання. Йдеться про цільову синтетичність та рецептивну полівекторність загального наукового підходу, коли вчений свідомо спрямовує літературознавче вивчення стилю на завдання, вирішення яких (з огляду на поліфункціональність самого словесного мистецтва) вимагає синтезу цільових інтенцій іманентного та функціонального, онтологічного та рецептивно-поетологічного, наукового та педагогічного підходів. „Головне завдання” вивчення стилю, читаємо у книзі „Ритм образу”, — „практичне. Не тільки для іншого дослідника писати. ...Вирощувати читача, здатного проникати в глибини слова, брати з кореня, чути музику мовлення”⁵. І в іншому місці: «Дослідники, часто суттєво віддалені в часі і просторі, виявляються одностайними в такому вивченні мови літературного твору, яке послідовно служить меті більш глибокого, тонкого, наукового розуміння тексту й не цурається завдання виховувати сприйнятливого й вимогливого читача. ...Мета науки — досягнути й роз’яснити силу і значення стилю заради вичерпно повного розкриття ідей, почуттів, усієї цілнїсності

³ Чичєрін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы / Алексей Владимирович Чичєрін. — [Изд. второе, расширенное]. — М. : Сов. писатель, 1980. — С. 229.

⁴ Див. про це: Козлик І. В. Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства : [монографія] / Ігор Володимирович Козлик. — Івано-Франківськ : Поліскан ; Гостинець, 2007. — С. 52–88.

⁵ Чичєрін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 235.

поетичного твору і ще — заради того, щоб виховати сприйнятливність — „чуйність” читача. ...Й школяра потрібно вчити сприйняттю... живої глибини творів мистецтва, розумінню думки, що рухається й горить у кожному слові». Для літературознавця головне — «зрозуміти й пояснити силу і значення стилю заради вичерпно повного розкриття ідей, почуттів, усієї цілнїсності поетичного твору і... заради того, щоб виховати сприйнятливність — „чутливність” читача. Без цього вивчення стилю було б марним»⁶.

Завдяки цьому власне гносеологічні завдання нерозривно поєднуються в роботах О. В. Чичєріна з виховними завданнями і — далі — з глибоким усвідомленням специфічних суспільних функцій науки про літературу та філологічної освіти, які повинні, попри все інше, формувати чуття до мови. „Завжди навчали і сьогодні навчають музикантів слухати музику, — нагадує учений. — Видатний наш <російський> мистецтвознавець О. В. Бакушинський зі своїми учнями займався не історією, не теорією живопису, а вмінням *бачити* картину”⁷. А вмінню сприймати художній текст

⁶ Чичєрін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова / Алексей Владимирович Чичєрін. — [Изд. второе, доп.]. — М. : Сов. писатель, 1968. — С. 5, 22–23, 32.

⁷ Присутнє тут протиставлення, з одного боку, теорії та історії живопису, а, другого, виховання практичних навиків сприйняття, не має на меті применшувати роль одних навчальних предметів за рахунок інших. О. В. Чичєрін використовує подібний стилістичний прийом для чіткого оприявлення висловлюваної думки, яку він імпліцитно (за асоціацію чи алюзією) протиставляє певній існуючій практиці.

Про аналогічний випадок у О. В. Чичєріна я вже писав у зв’язку з розглядом основних засад створення навчальної літератури для вищої школи (див.: Козлик І. В. Від автора. Основні засади посібника в контексті актуальних проблем вищої філологічної освіти в сучасній Україні // Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації. Історико-культурний макроетап рефлексивного традиціоналізму. Доба Середньовіччя та епоха Відродження / Ігор Володимирович Козлик. — Івано-Франківськ : Поліскан ; Гостинець, 2003. — С. 11). Йдеться про висловлену О. В. Чичєріним позицію, згідно з якою „чим менше студент-філолог буде читати підручники й навчальні посібники і чим більше — доступні йому дослідження, тим вищою буде наша філологічна культура” (Чичєрін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 4). Для тих, хто знає реальне життя університетів, цілком зрозуміло, що така категоричність у судженні авторитетного вченого викликана неприйняттям негативної практики, коли усю роботу з підготовки фахівця базують на опрацюванні підручників, а також зумовлена низьким рівнем офіційних (з грифом „Допущено Міністерством...”) заідеологізованих і відірваних від реальної

наших молодих філологів ніхто не вчить”⁸. Причому, коли О. В. Чичерін наголошує на тому, що „постійно культивоване чуття до мови — головна опора для дослідницького стилю”⁹, то виховна складова науково-доктринальних міркувань ученого стосується не лише студентів, а й тих дослідників, котрі звертаються до стилістичних студій.

4.2. Рівень термінологічної роботи. Професора Чичеріна зовсім не бентежило, що поняття „стиль” не має єдиного загально визнаного категоріального визначення. Це для нього не було свідченням наукової безперспективності даної проблематики, адже „визначити по-різному можна що завгодно” і все залежить від того, з якого боку підходити до того, що необхідно дефініціювати, а головне — визначення має бути *фахово прийнятним*, тобто не спотворювати і не знецінювати об’єктно-предметний матеріал. У вивченні стилю такими, на думку Чичеріна, є тільки ті дефініції, які враховують „творчу природу стилю, що інтенсивно формує думки і почуття. І тоді відмінності у визначеннях відхиляються або в бік ідеалу абстрактного досконалого, гармонійного стилю, або в бік розуміння змістовості стилю, неминучості не тільки гармонії, а й вибоїв, провалин, ритмічних перебоїв, дисонансів, якими однаково багаті і які однаково необхідні” у справжнього митця¹⁰. Інакше кажучи, в Чичеріна йдеться саме про *методологічний аспект дефініціювання понять*, адже для вченого важливо, що вже у визначенні закладається напрям подальшої практичної роботи з об’єктом, що прийнятне літературознавче визначення категорії „стиль” синкретично поєднує в собі уявлення про літературний стиль із загальними уявленнями про мистецтво слова (в іншому разі втрачає будь-який сенс розрізнення літературознавчого та лінгвістичного підходів до явища стилю, на чому послідовно і наполягав О. В. Чичерін). Епістемологічний досвід Чичеріна переконливо показує, що науковість полягає не у частоті

літературно-художньої практики радянських підручників і посібників з дисциплін літературознавчого циклу.

⁸ Чичерін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 235.

⁹ Там само.

¹⁰ Чичерін А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика / Алексей Владимирович Чичерин. — М. : Худож. лит., 1977. — С. 5.

вжитку категорії (наприклад, терміна „стиль”), а в умінні дотримуватися в евристичній роботі визначених цією категорією площини і параметральної матриці.

Ось чому пильну увагу О. В. Чичерін приділяв термінологічній визначеності, особливо якщо йшлося про базові терміни на кшталт термінологічної диференційованої пари „мова / мовлення”, розрізнення понять „стильовий” і „стилістичний”, тлумачення поняття про індивідуальність стилю.

— *Якими були чинники роботи О. В. Чичеріна з термінами?*

У термінологічній роботі вчений дотримувався певних правил і критеріїв. По-перше, О. В. Чичерін узалежнював термінологічну роботу від специфіки літературознавчого вивчення мистецтва слова, яка відрізняє це вивчення від усіх інших галузей, які можуть мати свої предметні сфери у єдиному об’єкті. Тому О. В. Чичерін виступав проти автоматичного перенесення підходів однієї науки в іншу, адже кожна з них має свої пізнавальні цілі. По-друге, зважав на те, що термін як елемент метамови науки входить у певну понятійну систему, створену для реалізації певної наукової концепції, і саме від цього залежить його змістове наповнення. По-третє, вважав, що термінологічна робота залежить ще й від традицій конкретної сфери діяльності.

„Мова” чи „мовлення”?

З огляду на це специфіка літературознавства як гуманітарної науки полягає у найтіснішому взаємозв’язку вказаних чинників. Якщо О. В. Чичерін заперечував „суворе розмежування” у сфері літературознавчого розгляду літератури понять „мова” і „мовлення” (якого дотримувалися слідом за Ф. де Соссюром лінгвісти), то не тому, що воно абсолютно хибне, а тому, що його механічне перенесення в сферу науки про літературу „не тільки порушувало би стійкі традиції, які сягають ще Пушкіна..., а було би справою цілком марною”, бо літературознавцеві „зручніше користуватися цими двома словами, розрізняючи їх стилістично по своєму, а не за де Соссюром. ...Наша <літературознавча> термінологія <порівняно з лінгвістичною> менш наукоподібна, проте вона не позбавлена традицій, у ній є своя гнучкість і своя

точність. Вона відповідає духові рідної мови дослідника”¹¹. Інакше кажучи, у справі термінологізації слів (в тому числі, перейнятої з інших наук), які мають традицію свого вжитку як в даній (тут — літературознавчій) науковій галузі, так і в позанауковій сфері, слід, з погляду Чичеріна, виходити з того, що «значення слова, яке вживається усіма, утворюється не в тій чи тій ученій брошурі, а в живому і загальному розумінні цього слова. І в слові „мова” <„язык”> ніщо не викоренить те значення, в якому воно вживалося і буде вживатися»¹².

„Стильовий” чи „стилістичний”?

Щоб побачити сутність здійсненого вченим категоріального вибору, потрібно зважити на підґрунтя, чинники (вони ті ж самі, що й у попередньому випадку), на конкретну мотивацію та критерії цього вибору. Йдеться, зокрема, про врахування практики функціонування слова в живій мові. Чичерін пише: «Чому „стилістичні” <проблеми>, а не більше помодному „стильові”, чому „стилістичний” аналіз, а не „стильовий”? З тієї ж причини, через яку кажуть хімічний аналіз, математичний аналіз, а не говорять „хімовий” чи „математиковий”. І математичний аналіз може бути доволі різним і стилістичний теж»¹³.

Словосполучення „стильовий аналіз” О. В. Чичерін вважає нелегітимним для літературознавчого розгляду літературних творів тому, що воно змішує різні предметні сфери („можуть бути *стильові напрями* в літературі”, „стильові відхилення”, „це слово можна віднести до предмета вивчення”, а не „для позначення характеру наукової праці”¹⁴) і водночас не дозволяє відмежувати повноцінний аналіз літературного стилю від абстрактних і науково неспроможних міркувань про стиль, які ігнорують аналітичну роботу з мовою художнього твору¹⁵.

Натомість визначення „стилістичний” у відношенні до характеру проблем, аспектів евристичної роботи тощо сигналізує про те, що розмова про стиль ведеться на основі аналізу мови

літературних творів, вказує на певний евристичний метод, який „ґрунтується на тому, щоб виходити з дослідження слова, його звукової, морфологічної і синтаксичної форми, просуватися далі по одній нерозривній лінії до образності мовлення, до образу людини, до ідеї літературного твору, до творчості... автора в цілому”¹⁶. Означення „стилістичний” сигналізує, з одного боку, про те, що йдеться про аналіз стильової ролі мовних одиниць у площині взаємозв’язку і кореляції між ідеєю і стилем¹⁷, що в художньому творі „все входить в загальну будову, все по-своєму діє”¹⁸, що мовні одиниці, наприклад, синтаксичні форми, „можуть позначати дуже різні, навіть протилежні явища стилю, та вони завжди істотні для нього”, будучи „органічно пов’язані з будовою художнього мислення, пізнання світу й прояснення думки”¹⁹; а з другого боку, позначення „стилістичний” щодо атрибуції певного виду аналізу сигналізує про те, що вивчення проблеми стилю має різні аспекти, починаючи від з’ясування стилістичного значення граматичних форм й аж до сфери побудови порівняльної історії світової літератури, яка виявляє і обумовлює „співвідношення, зв’язки, закони” світової літературної еволюції²⁰.

— Чи можна вважати погляди О. В. Чичеріна на термінологічні проблеми в літературознавстві в усьому і завжди однозначно правильними?

Ні, позаяк будь-який підхід завжди в чомусь непродуктивно обмежений, має свої крайнощі, свою внутрішню інерцію, а у випадку з гуманітарною сферою сюди додається ще й вагомий суб’єктивний чинник.

Скажімо, акцентування О. В. Чичеріним тільки на негативних випадках застосування диференціальної пари Ф. де Соссюра „мова / мовлення” не враховує, як на мене, позитивного досвіду міжнаукового обміну, що присутній у книзі Ю. М. Лотмана „Аналіз поетичного тексту”, де в розділі „Мова як матеріал літератури” автор цілком органічно і доречно використав для характеристики тексту як комунікаційної системи вказану лінгвістичну

¹¹ Чичерин А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 8, 9.

¹² Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 19.

¹³ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 7.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Див.: там само. — С. 8.

¹⁶ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 7–8.

¹⁷ Див.: Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 12.

¹⁸ Там само. — С. 26.

¹⁹ Там само. — С. 368.

²⁰ Див.: там само. — С. 12.

диференціацію, вдало поєднавши її з відповідною диференційною парою з теорії інформації з урахуванням семіотичного тлумачення поняття „мова”: «На якому б рівні ми не розглядали текст, — читаємо у Лотмана, — ми знаходимо, що певні його елементи будуть повторюватися, а інші — варіюватися. ... Усвідомлюючи це, ми зможемо виділити у кожній комунікаційній системі аспект інваріантної її структури, яку слідом за Ф. де Соссюром називають *мовою*, і варіантні її реалізації в різних текстах, які у тій же науковій традиції визначають як *мовлення*. Розрізнення площини мови і площини мовлення належить до найбільш фундаментальних положень сучасної лінгвістики. Йому приблизно відповідає в термінах теорії інформації <паралельне відношенню „система – текст”> протиставлення коду (мова) та повідомлення (мовлення). ... Відношення природної мови до поезії визначається складністю кореляції первинних і вторинних мов в єдиному складному цілому даної культури»²¹.

Варто бачити також і те, що часто натхненна критика того чи іншого слова-терміна обумовлюється тим, що воно є сигналом певної концепції, чинність якої Чичерін заперечує. Це стосується, наприклад, слова „прийом”²², над яким вчений іронізує саме тому, що ним активно користувалися формалісти.

Проте вважаю, що загальний підхід О. В. Чичеріна до проблем термінологічної оснащеності літературознавчих досліджень має свою логіку і свої підстави, над якими не завадить поміркувати й сьогодні.

4.3. Рівень загального характеру теоретичних розмислів.

Доктринальні міркування Чичеріна вибудовуються на поєднанні теоретичного (узагальнюючий максимум) та практичного (врахування послідовності в алгоритмі практичного аналізу) аспектів. Скажімо, з’ясування стилістичної ролі сюжету передбачає рух від „загального визначення до сутності справи, до значення сюжету”, з’ясування того, „чи є сюжет за своєю природою, за своєю

²¹ Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха : пособие [для студ.] / Юрий Михайлович Лотман. — Л.: Просвещение, 1972. — С. 20, 21. — Режим доступа: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Literat/Lotm/index.php>

²² Див.: Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 30, 66.

стилістичною роллю лише засобом цікавості, засобом художньої організованості, чи він вирішує й інші завдання”²³.

— *А чи не свідчить така послідовно методологічна спрямованість концепції літературного стилю Чичеріна про її помірну теоретичну значущість?*

Ні, не свідчить. Так само і вищезазначене поєднання в доктринальних напрацюваннях ученого теоретичного й практичного аспектів не заперечує власне теоретичної цінності чичерінської концепції стилю. Остання, скажімо, дозволяє проблематизувати традиційне в східнослов’янському літературознавстві уявлення про художню систему літературного твору, концептуально розгорнуте Л. С. Левітан та Л. М. Цилевичем і згідно з яким „художня система літературного твору — це єдність будови мовлення і сюжету, що організується композицією і має ритмічні та просторово-часові властивості”²⁴. Адже залишається нез’ясованим, чому сюжет та композиція об’єднуються названими авторами в один елемент художньої системи літературного твору²⁵, хоча, як відомо з тієї ж традиційної парадигми академічного літературознавства²⁶, кожен з них, тобто і сюжет і композиція, мають свою внутрішню будову й елементарний склад. Так само відкритим у Л. С. Левітан та Л. М. Цилевича залишається нефакультативне стосовно їхньої концепції питання про те, що поєднує в межах художньої системи літературного твору координаційні (однорівневі, наприклад, між різними рівнями упорядкованості художнього мовлення²⁷) та субординаційні (різномірні, тобто між художнім мовленням та сюжетом²⁸) відношення. Нарешті теоретичної розробки вимагає і питання про те, на підставі чого Л. С. Левітан та Л. М. Цилевич ототожнюють взаємодії, що розгортаються всередині художньої системи твору, з

²³ Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 10–11.

²⁴ Левитан Л. С. Сюжет в художественной системе литературного произведения / Лия Соломоновна Левитан, Леонид Максович Цилевич. — Рига : Зинатне, 1990. — С. 16.

²⁵ Див.: там само. — С. 15.

²⁶ Див.: Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Роды и жанры. — М. : Наука, 1964. — С. 408–485.

²⁷ Див.: Левитан Л. С. Сюжет в художественной системе литературного произведения. — С. 16.

²⁸ Див.: там само.

взаємовідношеннями, які виходять в інтертекстуальну площину розвитку красного письменства (наприклад, твір – жанр, твір – стиль²⁹).

Оминаючи деталі, можна стверджувати, що на тлі чичерінського підходу до стилю назване уявлення про художню систему літературного твору вимагає зміни акцентів і доміант. Інакше кажучи, домінуюча структурна роль у системі твору має належати не композиції, як пропонують у Л. С. Левітан та Л. М. Цилевич, а слову, мовному рівневі, і головне, як це позиціонує О. В. Чичерін, — стилеві. Адже у „літературному творі не буває відокремленого слова, усі слова взяті разом. Не просто склеїти поруч поставлені слова, а злити їх, проїняти одне другим, а друге третім — у цьому мистецтво і вірша, і прози. ...Взаємодія слів виявляється в тому, що яке слово, така і синтаксична побудова, які вони обоє, така і побудова образу. І композиція виростає зі слова”³⁰. Звідси — утворений сукупністю внутрішніх ритмів твору³¹ й тотальністю дії в його організації принципу внутрішньої необхідності³² стиль, який завжди засвідчує існування певної цілісності і є чинником, що все собі підпорядковує, присутній там, де окреме слово „розчиняється” в певній спільній якості у процесі сприйняття. Стиль — це „своєрідна музика всередині інших видів мистецтва. В звуковій силі слова, в ритмі мовлення, в музичному ладі синтаксичної будови — первісні позиції літературного стилю, який далі поширюється на характер образної системи, на композицію поеми і роману”³³.

Саме літературознавча категорія „стиль”, з погляду О. В. Чичеріна, „передбачає єдність слова й образу, образу і композиції, композиції й ідей поетичного твору”³⁴. Інтерпретуючи тезу Достоевського про те, що „Соборяни” Лєскова як поема — чудові, а як роман — невдалі, Чичерін зазначає, що „поема” як задум (внутрішня форма) твору і „роман” як повне здійснення

²⁹ Див.: Левітан Л. С. Сюжет в художественной системе литературного произведения. — С. 16.

³⁰ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 234, 235.

³¹ Див. про це: там само. — С. 236.

³² Див. про це: Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 227.

³³ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 232.

³⁴ Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 20.

задуму — це позначення двох етапів поетичної роботи, а саме внутрішньої форми роману та його завершеної форми, які одна без одної „мало що вартують”. Найповніший зв’язок між ними здійснюється в завершеній мові літературного твору, яка фіксує і зберігає „повною мірою життя і цілеспрямований рух думки. Тому правильне розуміння стилю полягає в тому, щоб з’ясувати характерні властивості слововжитку, зокрема, епітети, метафори, показати зв’язок цих мікроорганізмів з особливостями синтаксичного ладу, в тому й іншому побачити той спосіб мислення, який створює образи, звідси природний перехід до композиції і розкриття... внутрішньої форми твору в цілому. Тоді в стилі виявляється жива мускулатура, яка добуває й оприявнює ідеї”³⁵. Внутрішня форма охоплює всю динамічну єдність мікро- та макрообразів і саму цілісність твору. Це, на думку Чичеріна, смислова категорія, що розтлумачує композицію твору і запобігає її формалістичному сприйняттю³⁶.

Чи індивідуальним є стиль?

Розгляд Чичеріним питання про індивідуальність стилю дозволяє також переглянути висунуту Л. С. Левітан та Л. М. Цилевичем тезу про те, що „стиль — це щось... неповторно індивідуальне”³⁷. Йдеться не про абсолютне спростування вказаної тези, а про рельєфне і повне концептуальне розгортання тієї раціональної думки, яка в ній тільки позначена. Зокрема, йдеться про те, що ствердження індивідуальності стилю здійснюється Чичеріним з урахуванням дії закону літературної спадкоємності як фундаментального закону динамічного онтологічного буття словесного мистецтва в історичному просторі і часі³⁸. У такій площині чичерінське тлумачення стилю базується на органічному поєднанні розуміння того, що стиль виражає неповторне, самобутнє авторське начало, з усвідомленням того, що стиль не є „чимось строго індивідуальним”, адже існував стиль німецьких, французьких романтиків, і конкретні письменники

³⁵ Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 51–52.

³⁶ Див.: там само. — С. 52.

³⁷ Левітан Л. С. Сюжет в художественной системе литературного произведения. — С. 16.

³⁸ Див. про це докл.: Козлик І. В. Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства. — С. 164–167.

створили оригінальні варіації одного і того ж стилю³⁹, і є стиль повісті та стиль роману⁴⁰, і є, нарешті, діалектична єдність у стильовому розвитку літератури загального, особливого й індивідуального, які неможливо роз'єднати у живій структурі літературно-художніх феноменів.

Так, відзначаючи у Л. Толстого „у певному сенсі глибоко особисту мову”, Чичерін пояснює, що „це особисте в творенні стилю — далеко не тільки особисте: тут формується нова стадія в історії літературної мови”⁴¹. І щодо Чехова: „Дослідження чеховського стилю, як і будь-якого стилю, ... веде до узагальнень, що мають велике значення для розуміння літературного розвитку на тому чи тому історичному етапі. Безперечно, будь-який письменник, тим паче будь-який видатний письменник, має своє обличчя, єдине і неповторне. <Та цьому> ніяк не суперечить знаходження ... відповідностей”⁴². „Вивчення стилю збагачує історизм науки, показує стилістичні типологічні відповідності, а також історію стилю всередині історії літератури”⁴³. „Зовсім не заперечуючи важливості вивчення класицизму чи романтизму, — обґрунтовує свій предметний вибір Чичерін, — автор поклав перед собою інше завдання — розглянути найбільш значні індивідуальні стилі, їх зв'язки між собою, плідне їх взаємопоглинання в історії, зростання нових стилів зі стилів минулих”⁴⁴.

Інакше кажучи, Чичерін проти абсолютизації відмінностей, коли заперечується індивідуальна складова стилю, і проти зведення стилю тільки до індивідуально-неповторного: потрібно завжди поєднувати пошуки відмінного в подібному із знаходженням подібного у відмінному⁴⁵, позаяк саме на цих, як сказав би Гегель, переходах і народжується мерехтливий художній сенс — та

³⁹ Див.: Чичерін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 7, 227, 249, 250.

⁴⁰ Див.: там само. — С. 130, 144.

⁴¹ Там само. — С. 249, 251.

⁴² Там само. — С. 321.

⁴³ Чичерін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 5.

⁴⁴ Чичерін А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 4.

⁴⁵ Чеховський, стиль, читаємо у Чичеріна, визначений новою дійсністю, „такий споріднений за своїм духом його найближчим попередникам, все ж у найбільш оригінальному був їм протилежним” (Чичерін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова — С. 315).

остаточно невловима смислова динаміка, яка і називається твором мистецтва⁴⁶. Більше того, стиль, вважає Чичерін, „індивідуальний і такою ж мірою історичний, тому що сама індивідуальність письменника — соціальна”, бо він освічена людина і весь його суспільно-комунікативний досвід, починаючи з дитинства, прилучав його „до духовного життя його народу”⁴⁷.

4.4. Рівень реценції наявного наукового досвіду.

Аналітична діяльність Чичеріна базувалася на цілеспрямованому критичному розгляді⁴⁸ методологічної матриці евристичних позицій, упорядкуванні напрацьованого попередниками з метою відсіяти застаріле, виокремити і розвинути далі усе науково плідне. Позиціонує себе як послідовника теоретико-методологічної лінії Гумбольдт-Потебня, О. В. Чичерін писав: „Подвійне звільнення Гумбольдта й Потебні від їх власних помилок і від нашарувань Фосслера, водночас сміливий розвиток і розширення деяких висунутих ними вчень і понять може стати справою вельми перспективною”⁴⁹. Інакше кажучи, йдеться про чіткий і відкритий світоглядно-методологічний вибір ученого, його, як сказав би М. М. Бахтін, „відповідальний учинок”, який обумовив усю його подальшу долю в науці.

Методологічно (площина базових засад мислєдїяльності), а не тільки суто теоретично аналізуючи й оцінюючи окремі сучасні йому і відмінних від його власної дослідницькі практики, чесно і відкрито висловлюючи своє ставлення до них з метою актуалізації і вирішення проблем знову ж таки методологічного гатунку,

⁴⁶ Про твір як зону динамічного переходу див.: Гиршман М. М. Литературное произведение : теория художественной целостности / Михаил Моисеевич Гиршман. — [2-е изд., доп.]. — М. : Языки славянской культуры, 2007. — С. 14.

⁴⁷ Чичерін А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 4.

⁴⁸ Принагідно зазначу, що прихильність О. В. Чичеріна до тверезого, продуманого, неідеалізуючого погляду на речі оприявнювала себе не тільки щодо науки, а й стосовно мистецтва. Про це красномовно свідчать характеристики, які він дає „своєму улюбленцеві” Бальзаку та Пушкіну: „Неможливо сперечатися проти того, що у Бальзака в його величезній літературній спадщині немало пишномовного, того, яке ще не відстоялося, не зміцніло” (Чичерін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 174); „у геніального лірика — Пушкіна багато поезій і заживо мертвих і нудних” (А. В. Чичерін о Пушкине // Звонница. — 1990. — № 1, май. — С. 6).

⁴⁹ Чичерін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 35.

О. В. Чичерін послідовно керується настановою „чітко розрізняти і протиставляти різні шляхи, що ведуть до різних цілей”⁵⁰.

**О. В. Чичерін
і
В. В. Виноградов**

Звертаючись до праць академіка В. В. Виноградова (беззаперечного за радянських часів офіційного авторитета в філологічній науці), О. В. Чичерін критично розбирає їх в аспекті оприявленої в них „системи думки”, яку вважає „недостатньо плідною”⁵¹. Постійно наголошуючи на неординарності постаті та „величезному значенні” наукового доробку цього вченого, О. В. Чичерін водночас чітко зазначає, що „вивчаючи мову літературного твору, В. В. Виноградов не доходив до цілісного розуміння стилю”⁵². Лінгвіст у ньому не тільки збагачував, а й брав гору над літературознавцем. Ось чому, зберігаючи вдячну пам’ять про нього, цінуючи його праці, хотілося завжди і хочеться тепер йти не з ним, а вперед і далі”⁵³. Загалом критика виноградівських робіт потрібна О. В. Чичеріну для того, щоб рельєфно (на теоретичному і практичному рівнях) обґрунтувати принципове методологічне значення розрізнення власне лінгвістичного та суто літературознавчого підходів до проблем літературного стилю, відзначаючи обмеженість намагання зводити дослідження стилістичних проблем до спостережень над системою „індивідуально-естетичного використання притаманних даному періодові розвитку красного письменства засобів словесного вираження”⁵⁴. Віддаючи перевагу „спостереженню” як „кінцевому пунктові пізнання

⁵⁰ Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 17.

⁵¹ Там само. — С. 9–10.

⁵² Цілісне розуміння стилю О. В. Чичерін ще називає органічним (або смисловим) розумінням стилю як „самої єдності змісту і форми, як змістовості форми, як відпрацьоване до ясності мислення, почуття письменника, як його знаряддя при сприйнятті світу, як розкриття тих можливостей, які містяться в слові, як ідейний вплив на людей і творення культури” (Чичерин А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 4). Таке розуміння стилю передбачає вивчення „дієвої природи слова” в літературно-художніх творах і „обґрунтовує цілісне розуміння літератури як мистецтва, виявляючи і його ідеологічну, і його естетичну сутність, показуючи глибини й строгу єдність того й того” (Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 5).

⁵³ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 8.

⁵⁴ Виноградов В. В. О языке художественной литературы / Виктор Владимирович Виноградов. — М. : Гослитиздат, 1959. — С. 85.

конкретного стильового об’єкта”, неможливо дослідити внутрішню природу предмета, позаяк спостереження „може бути цінним тільки на ранній, попередній стадії, а не кінцевим завданням”⁵⁵.

**О. В. Чичерін
і
М. М. Бахтін**

Методологічно ближчим О. В. Чичеріну об’єктивно був М. М. Бахтін. Про бахтінські роботи О. В. Чичерін висловлюється не тільки принагідно (наприклад, у книзі „Ідеї і стиль”⁵⁶). М. М. Бахтіну присвячена окрема стаття книги „Ритм образу”, яка називається „Розмисли про Бахтіна”. Тут схоплені ключові методологічні характеристики бахтінської мислєдїяльності та способу роботи з гносеологічним матеріалом. Чичерін добре розуміє, що судженням Бахтіна „притаманний всезагальний характер, теоретичний у сенсі цієї всезагальності і практичний у тому сенсі, що вони безпосередньо стосуються самої роботи філолога-літературознавця” і „вносять щось істотне в розуміння природи, життя, діяльності поетичного слова...”⁵⁷. Залучаючи до оцінки евристичного методу Бахтіна контекст розвитку гуманітарного пізнання ХІХ–ХХ століть (а конкретно — репрезентованого Г. В. Ф. Гегелем і Г. Г. Шпетом), Чичерін показує його, бахтінського методу, пізнавальні межі, зокрема відзначаючи: „Далекий від Гегеля у своїй філософській концепції, М. М. Бахтін все ж заражений надмірною гегельянською далекозорістю, завдяки якій видимими стають епохи, літературні течії, жанри, тоді як автори, образи, конкретні стилі виявляються непомітними. ...Навіть звертаючись до певного автора, дослідник сприймає його цілісно, всю систему його творчості, не анатомуючи, не вникаючи у суперечності, що виникають”⁵⁸. З огляду на це Чичерін висновує, що Бахтін за способом своєї мислєдїяльності близький до Шпета, праці якого „витримані в... строго узагальненому вигляді”, коли в книзі під назвою „Внутрішня форма слова” не показана „внутрішня форма жодного конкретного слова”⁵⁹.

При цьому для Чичеріна принципово важливим і суголосним власним методологічним позиціям було те, що Бахтін „на відміну

⁵⁵ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 230.

⁵⁶ Див.: Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 222–224.

⁵⁷ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 320.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Там само. — С. 321.

від В. В. Виноградова і всіх, хто беззастережно йшов за ним, ...рішуче відокремлює літературознавчий підхід до слова від лінгвістичного”, і, „природно не зважаючи на де Соссюра у протиставленні мови і мовлення, зберігає споріднені стосунки з філософією мови Гумбольдта і Потебні”⁶⁰. Саме ця обставина, означена О. В. Чичеріним як „найнадійніший та плідний вихідний пункт” бахтінських досліджень (яким, крім того, властива ще й антиформалістська спрямованість, що теж мало для Чичеріна принципове значення⁶¹), споріднює цих двох видатних учених, адже саме „філософія мови В. Гумбольдта, в її застосуванні О. О. Потебнею”⁶² до вивчення літературного стилю, є, як відомо, джерелом і підґрунтям власної наукової доктрини О. В. Чичеріна. Може саме тому не „система думки”, як це було у випадку з Виноградовим, а саме „численні судження”, що „викликають обґрунтовані сумніви”, стали для Чичеріна об’єктом критики у випадку з Бахтіним (йдеться про книгу „Проблеми поетики Достоевського” та збірку вибраних праць „Питання літератури та естетики”). Це стосується, зокрема, абсолютизації теорії поліфонічного роману, в межах якої Бахтін стверджує, що останнє слово автор залишає героям, а сам тільки пасивно спостерігає над тим, що відбувається⁶³. Зважаючи на реалії романних текстів Достоевського і на романний досвід інших авторів (врахування якого не знаходить у Бахтіна⁶⁴) та саму природу літературно-художньої творчості, Чичерін наголошує на тому, що у творах Достоевського автор „інтенсивно присутній у кожній клітинці створених ним трагедійних творінь. Він сам мислить, для себе і для інших, гаряче, допитливо, він очевидно виявляє свої думки”⁶⁵, і в „Братах Карамазових” „крім голосів є і голосоведення у складі архітектоніки роману”⁶⁶, в „Анні Кареніній” „часто авторська думка просвічує у погляді, у голосі, у слові селянина чи слуги”⁶⁷. Інакше кажучи, поліфонічність художнього твору пов’язана не з

⁶⁰ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 320, 322.

⁶¹ Див.: там само. — С. 328.

⁶² Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 35.

⁶³ Див.: там само. — С. 290.

⁶⁴ Див.: там само. — С. 224.

⁶⁵ Там само. — С. 222–223, 226–227.

⁶⁶ Там само. — С. 292.

⁶⁷ Там само. — С. 271.

ліквідацією в його художньому світі авторської присутності, а з питанням про виявлення у такому творі особливих (порівняно з твором неполіфонічним) механізмів і форм вираження авторської свідомості, без якої твір мистецтва неможливий. Ось чому, до речі, закономірно, що багато з тих суджень, які Бахтін застосовує до „поліфонічного” Достоевського, цілком можна, як справедливо зазначає Чичерін, прикласти до „монологічного” Л. Толстого⁶⁸.

**О. В. Чичерін
і
формалісти**

О. В. Чичерін позиціонував свій евристичний метод літературознавчого дослідження літературного стилю також і через зіставлення з досвідом формальної школи 1920-х років. Активно — і це видно зі стилю висловлювань — не приймаючи формалізму (це ж, як відомо, різною мірою властиве М. М. Бахтіну, В. М. Жирмунському, Д. С. Лихачову й ін.), Чичерін зазначав, що формалісти «вводили бутафорську фразеологію, псевдонаукову, яка засмітила нашу науку. Хизувалися „складним комплексом специфічно структурних законів”, „ієрархічною значущістю”, „кутом зору функціональним...”. Без з’ясування того, в чому саме „складність” і який склад „комплексу”, що означає „специфічно-структурний”, що таке „ієрархічна значущість”»⁶⁹.

Водночас процитоване твердження дозволяє (причому, цілком в дусі провідних чичерінських оціночних критеріїв) вказати і на прояви неточності чи категоричності в певних судженнях ученого. Наприклад, поняття, згадані у шойно процитованому висловлюванні, належать Ю. М. Тинянову, який об’єктивно близький і перетинається з Чичеріним у площині першорядних методологічних характеристик і теоретичних засад наукового світогляду. Наприклад:

— „Тинянов мав властивість, вироблену в боротьбі зі старим, академічним літературознавством, — не довіряти формулам, які існують за інерцією”⁷⁰. Так само і для Чичеріна (ще з дитинства, під впливом його домашнього вчителя і „вічного студента” С. М. Григорова) було головним — „мати свої переконання,

⁶⁸ Там само. — С. 223.

⁶⁹ Чичерин А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 229.

⁷⁰ Гинзбург Л. Я. Тинянов-литературовед. — С. 449.

самостійно мислити, вірність цим переконанням, глибока зневага до шаблонів і стандартів поширених, але безпідставних думок”⁷¹;

— у дослідженнях про декабристів „Тинянов не говорив окремо про погляди декабристів і окремо про їхні поезії. Він показав — вперше, — як ці погляди втілилися в темах, жанрах, в словах декабристської поезії. Конкретно — він показав естетичну нероздільність думки і слова”⁷². Так само і Чичерін базував свою дослідницьку діяльність на „глибокому розумінні зв’язку мови й думки, ...розумінні того, що в будові мовлення... відбивається властиве авторові сприйняття життя, розуміння людини і суспільства”. Справа літературознавця, з погляду Чичеріна, — зрозуміти поетичне мислення письменника „в системі його ідейної й мовної своєрідності”⁷³;

— Тинянов „мислив історично, і не міг мислити інакше... Він прийшов в ОПОЯЗ порівняно пізно, після активної роботи в Пушкінському семінарії С. О. Венгерова; причому прийшов тому, що його приваблювала нова й гостра проблематика дослідження літературної специфіки, приваблювала боротьба проти академічної рутини і проти абстрактної естетики символістів. Але Тинянов приніс із собою дві невід’ємні властивості свого наукового мислення — надзвичайний інтерес до смислу, до значення естетичних явищ, і загострений історизм. Саме ці властивості повинні були зруйнувати зсередини первісну доктрину формальної школи”⁷⁴. Так само і Чичерін розглядав стиль як історичну категорію, беручи його «в русі, в переходах від одних стилістичних ознак до інших, почасти подібним до того, що вже було, але й істотним чином протилежним. ...Усе постійно рухається до невидимої мети»⁷⁵.

⁷¹ Чичерин А. В. Сила поэтического слова : Статьи. Воспоминания / Алексей Владимирович Чичерин. — М. : Сов. писатель, 1985. — С. 311.

⁷² Гинзбург Л. Я. Тинянов-литературовед. — С. 450.

⁷³ Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 21.

⁷⁴ Гинзбург Л. Я. Тинянов-литературовед. — С. 450, 451.

⁷⁵ Чичерин А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 434.

**О. В. Чичерин
і
Ю. М. Лотман**

В роботах О. В. Чичеріна є і прихована опозиційність, коли відчувається, що вченого щось стримує від відкритої (як у випадку з Виноградовим і лінгвістами, Бахтіним або формалістами) полеміки чи тим паче розгорнутої критики певного евристичного досвіду. Це стосується структурно-семіотичного підходу в літературознавстві, який активно розробляв і пропагував глава „тартуської школи” Ю. М. Лотман. Про те, що Чичерін знав про розгортання впливів семіотики на літературознавство, непрямо (тому що безпосередньо називаються лінгвісти, а не літературознавці) засвідчує його негативне ставлення до теорії знакової природи слова, зокрема до соссюрівської тези про довільність знака (тобто відірваність знака від того, що він позначає⁷⁶). Але є й пряме свідчення про поінформованість Чичеріна щодо структуралістських напрацювань в літературознавстві і водночас про негативне до них ставлення. Я маю на увазі вживання в одному із тверджень похідної лексеми від слова „код”, запозиченого структуралістами з теорії інформації і часто використовуваного ними для структурної характеристики літературних феноменів. „Хотілося б, — завершує О. В. Чичерін свої нариси з історії російського літературного стилю, — до повної ясності довести і ту думку, що механістичне <тобто формалістичне визначення стилю як сукупності прийомів>, шкільно-методичне, а тим паче так зване „кодове” розуміння стилю — це смерть для нашої науки. У справжній любові до слова, філології — її життя”⁷⁷.

Однак при цьому не можна не помітити, що прикметна для доктрини Чичеріна об’єктивна евристична спрямованість на системність (тобто свідоме врахування усіх аспектів цілеспрямованих відношень різнорівневих мовних одиниць у формуванні завершеного художнього стилю / твору), як і переконання, що „ключ до осягнення стилю — в повільному читанні, у сприйнятті слів і речень”⁷⁸, що „вивчення мінливої стилістичної ролі граматичних форм веде... до мікроелементів, що утворюють стиль,

⁷⁶ Див. Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 58–60.

⁷⁷ Чичерин А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 434.

⁷⁸ Там само. — С. 433; Чичерин А. В. Сила поэтического слова : Статьи. Воспоминания. — С. 63.

в глибини мови самої по собі та в майстерню художнього слова”, коли „з’являються відповідності й знаки рівності там, де граматики не встановлювала ні відповідностей, ні знаків рівності”⁷⁹, аж ніяк не суперечать методологічним підвалинам та теоретико-концептуальним інтенціям лотманівської структурної поетики, яку Ю. Г. Еткінд зовсім небезпідставно назвав „структуралізмом з людським обличчям”⁸⁰. А вже „виявити внутрішню структуру твору, природу його художньої організації і т. ін. можна, на думку Лотмана, лише розглядаючи текст твору „від першого слова до останнього”⁸¹, а специфіку художнього тексту, зокрема, причини його граничної інформативності, Лотман пов’язує з тим, що в художній структурі „будь-які елементи мовленнєвого рівня можуть підноситися до рангу значущих”, і „елементи, які в мові є формальними, можуть здобувати в поезії семантичний характер, набуваючи додаткових значень”⁸², — тобто з тим, що О. В. Чичерін назвав би стилістичними особливостями мови художніх творів.

Коли Чичерін говорить про те, що вивчення стилю передбачає врахування не тільки випадків гармонійного поєднання елементів, а й розгляд „вибоїн, провалин, ритмічних перебоїв, дисонансів”⁸³, то він фактично перегукується не тільки з ідеями Тинянова про автоматизацію і підтримку динамізму конструктивного принципу в процесі літературної еволюції (див., наприклад, його роботу „Про літературну еволюцію”), а й з лотманівською характеристикою структурних механізмів автоматизації і деавтоматизації як одного з найважливіших джерел інформативності художнього тексту⁸⁴. Так само не тільки з Виноградовим, про що вже писав свого часу П. Є. Бухаркін⁸⁵, а й з Лотманом споріднює

⁷⁹ Чичерин А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 60, 61.

⁸⁰ Див. про це: Егоров Б. Ф. Жизнь и творчество Ю. М. Лотмана / Борис Фёдорович Егоров. — М.: Новое литературное обозрение, 1999. — С. 164.

⁸¹ Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. — С. 9.

⁸² Там само. — С. 36.

⁸³ Чичерин А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 5.

⁸⁴ Див.: Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. — С. 41, 43.

⁸⁵ «Незважаючи на те, — читаємо у П. Є. Бухаркіна, — що між ними були істотні розходження, які приводили до полеміки, загальний пафос їх праць багато в чому збігається. Обидва дослідники врешті-решт прагнули окреслити своїми роботами контури <за словами Виноградова> „історичної поетики російської літератури, під якою розуміється рух оповідних форм, тісно пов’язаний з розвитком російської

чичерінські стилістичні дослідження спільний для усіх трьох принцип історизму, адже Лотман дає конкретний (з прикладами, на присутність яких завжди звертав увагу Чичерін) опис логіки і закономірностей історичного руху поетичних структур⁸⁶.

Більше того, з огляду на історичну перспективу можна стверджувати, що і чичерінська методологія органічного вивчення літературного стилю, і лотманівський варіант структурно-семіотичного літературознавства об’єктивно не протистоять одне одному за базовою цільовою спрямованістю: це різні шляхи руху до однієї мети — розкриття іманентної сутності літературно-художнього твору / тексту як мистецького феномена. Якщо Чичерін йшов від *методологічного* проектування своєї дуже компактно і стисло вираженої теоретичної доктрини літературного стилю, демонструючи конкретні варіанти її практичного використання у певній послідовності здійснюваного літературознавчого аналізу цілісно (за визначенням П. Івінського⁸⁷) сприйнятих окремих художніх творів і творчості певних письменників, то Лотман зосереджується на повній *теоретичній* розробці проблеми структури художнього тексту і вже на її фундаменті намагається пропонувати такі евристичні алгоритми, які б уможливили вивчення цілісності художнього тексту в аспекті „його ідейно-художньої єдності” (тобто з орієнтацією на питання: „Як побудований текст, і навіщо він побудований саме таким чином?”), дозволивши «вивчати мистецтво, не „вбиваючи” його»⁸⁸. І тут прикметно, що і Чичерін свій стилістичний аналіз, і Лотман свій структурно-семіотичний аналіз вважали обов’язковим *початковим* (і тому інтегрально-базовим) етапом у вивченні літературних творів⁸⁹. А це означає, що і структураліст Лотман, і

мови”» (див.: Олексій Чичерін : Біобібліографічний покажчик : (До 100-річчя від дня народження). — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — С. 129).

⁸⁶ Див.: Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. — С. 55–59, 25–27.

⁸⁷ Див.: Ивинский П. Из истории советского литературоведения : Алексей Владимирович Чичерин : (К 85-летию учёного) // Литература. — Вильнюс, 1986. — № XXVIII (2) : Literaturos istorijos ir teorijos klausimai = Вопр. теории и истории лит. — С. 7.

⁸⁸ Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. — С. 6.

⁸⁹ Пор.: О. В. Чичерин: у дослідженні художньої літератури, зокрема, її історії, „слід було б починати” з індивідуальних стилів, які заслуговують „найпильнішої уваги” (Чичерин А. В. Очерки по истории русского литературного стиля :

антиструктураліст Чичерін виходили з єдиної методологічної настанови, яку можна сформулювати так: будь-яке наукове фаховий розгляд словесного мистецтва має опиратися на реальність художнього тексту/твору як на інтегральне підґрунтя його наукового студіювання й загальної рецепції.

Водночас системне зіставлення з напрацюваннями Лотмана дозволило б, як на мене, продуктивно конкретизувати (у площині дії закону культурної спадкоємності) деякі положення доктрини Чичеріна, скажімо, про неприпустимість нейтральних (стилістично нейтральних) елементів в мистецтві: „Нейтральне — це слабкість, це похибка в мистецтві”⁹⁰. Адже в структурній поезії Лотмана є положення про те, що не все, що входить в матеріальну даність твору, має структурне значення (розрізнення структурних і позаструктурних елементів), а також те, що різні рівні художнього тексту за ступенем своєї упорядкованості (види порушення повторюваності) можуть мати різне структурне навантаження і смислову роль, особливо в аспекті дії двох смислоутворюючих механізмів — автоматизації і деавтоматизації⁹¹. Та це вже питання, що вимагають окремого фахового розгляду.

**О. В. Чичерін
і
О. М. Левідов**

Інтегруючий у широкий науковий простір потенціал має й властива для досліджень О. В. Чичеріна свідомо орієнтація на реципієнта, на виховання читацької культури, позаяк літературознавець, постаючи в своїй науковій діяльності метачитачем (як сказав би М. Я. Гольберг) літератури, не перестає бути просто уважним читачем: „Дати спочатку повний хід захопленому читанню, — наголошує вчений, — це право, яке

Повествовательная проза и лирика. — С. 3), тобто з дослідження „внутрішньої форми слова, його звукової, смислової й аналітичної ролі синтаксичних форм, характеру й значення надфразової єдності тощо” (Чичерін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 6); Ю. М. Лотман: літературознавче структурне дослідження поетичного твору, „взятого як окреме, вже закінчене і внутрішньо самостійне ціле”, є „необхідним, та все ж початковим етапом вивчення твору”; на цій стадії увага зосереджується на „специфічно художньому значенні тексту, завдяки якому він здатен виконувати певну — естетичну — функцію”, на його „власне естетичній природі” (Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. — С. 8, 9, 7).

⁹⁰ Чичерін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 26.

⁹¹ Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. — С. 13, 42–43.

законно належить літературознавцеві, як і будь-якому громадянину. І горе тому, хто втратив безпосередність... пересічного читача. Все ж справжнє філологічне ставлення до стилю не заморожує, а оживляє сприйняття тексту”⁹². Зважаючи на це, Чичерін свідомо обрав „напрям, мета якого — підвищити рівень культури сприйняття літературного твору, зробити більш видимим, відчутним мистецтво слова”⁹³, прагнучи у своїх дослідженнях „дати в руки лупу, ...яка веде прямо до сутності поетичного тексту, не висуваючи теоретичних прибудов”⁹⁴.

Аналогічну мету (навчити читати художню літературу, допомогти читачам перейти від безпосереднього враження до глибокого розуміння прочитаного) переслідував і ленінградський учений-педагог О. М. Левідов, рухаючись до неї іншим шляхом — через розгляд питань про загальні особливості художньої літератури та її стосунки з позалітературною дійсністю, про художній образ та його структуру, про різновиди образів персонажів, сюжет і фабулу, про об’єктивацію дійсності в літературі, у творчості автора та співтворчості читача, про художню типізацію й ін.⁹⁵ Але таку ж мету переслідував і Лотман, органічно й плідно поєднуючи у своїх історико-літературних студіях⁹⁶ принципи традиційного літературознавчого й структурно-семіотичного підходів. І не тільки О. В. Чичерін, О. М. Левідов чи Ю. М. Лотман, а й Б. М. Ейхенбаум, О. І. Білецький та ін. учені здійснювали свою дослідницьку діяльність з усвідомленням того, що «літературний твір „живе”, поки його читають. Та й людина стає читачем не тоді, коли вона просто читає (у цьому випадку вона

⁹² Чичерін А. В. Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 433.

⁹³ Там само. — С. 432.

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Див.: Левідов А. М. Автор — образ — читатель / Александр Михайлович Левидов ; [предисл. В. Н. Месяцева и В. Г. Иванова, И. И. Тихомирова]. — [2-е изд., доп.]. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1983. — 352 с. — (Изд. первое. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. — 360 с.); його ж. Литература и действительность / Александр Михайлович Левидов ; [сост. и подгот. текста В. А. Левидова]. — Л. : Сов. писатель, 1987. — 431 с., ил.

⁹⁶ Див., наприклад: Лотман Ю. М. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь : пособие [для учит.]. — М. : Просвещение, 1988. — 348 с.; його ж. Роман А. С. Пушкина „Евгений Онегин”. Комментарий : пособие [для учит.]. — [Изд. второе]. — Л. : Просвещение, 1983. — 416 с.

є лише гоголівським Петрушкою), а коли вступає в діалог з письменником, в діалог, що ведеться за допомогою художнього образу»⁹⁷. На цьому тлі звертає на себе вагу те, що Чичерін, орієнтуючись на виховання за допомогою філологічних праць читацької культури, бачив у цьому реальну можливість впливати на перспективи розвитку самої художньої літератури⁹⁸.

Перелік таких точок перетину можна продовжити, додавши сюди, скажімо, і властиве Чичеріну та Бахтіну (кожному по-своєму, звичайно) розрізнення архітектоники й композиції художнього твору⁹⁹, і спорідненість ставлення Чичеріна до слова із тим значенням, яке надавав слову і лексичному рівневі поетичної структури Лотман. Не зайвим було б порівняти погляди Чичеріна на роман філософських пошуків¹⁰⁰ з розглядом Л. Я. Гінзбург моделі людини в літературі¹⁰¹ та її концепцією психологічної прози. Багаті пізнавальні можливості має порівняння напрацювань Чичеріна з досвідом інших дослідників у площині студіювання взаємозв'язку проблеми стилю і проблеми жанру. Враховуючи те, що А. В. Чичерін (і це його свідомо дослідницька настанова) завжди висловлює свою думку чітко і недвозначно, що робить його дискурс відповідальним, відкритим для діалогу і критики,

⁹⁷ Романичева Е. С. Уроки Александра Белецкого / Е. С. Романичева. — Режим доступу: <http://lit.lseptember.ru/articlef.php?ID=200600116>

⁹⁸ Див.: Чичерін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 236.

⁹⁹ Пор.: О. В. Чичерін, вдавшись до горьківського терміна „мова — це першоелемент літератури”, зазначає, що саме у мові — „джерела поетичного образу, архітектоники (тобто органічного й закономірного зчеплення частинок) і композиції твору в цілому” (Чичерін А. В. Ритм образа : Стилистические проблемы. — С. 5); М. М. Бахтін: архітектонічні форми — це „форми естетичного буття в його своєрідності”, вони входять в естетичний об'єкт (тобто в зміст естетичної діяльності) і стосуються його структури, тоді як композиція стосується побудови зовнішнього матеріального твору як явища мови, тому композиційні форми не входять в естетичний об'єкт (Бахтін М. М. Вопросы литературы и эстетики : Исследования разных лет / Михаил Михайлович Бахтин. — М. : Худож. лит., 1975. — С. 17, 20, 21 й ін.). Інша справа, що розгляд цих позицій таких різних учених, як Чичерін і Бахтін, передбачає скрупульозний системний аналіз усіх збігів і розходжень у зв'язку з підвалинами їх наукового мислення.

¹⁰⁰ Див.: Чичерін А. В. Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 274–313; його ж. Сила поэтического слова : Статьи. Воспоминания. — С. 152–192.

¹⁰¹ Гинзбург Л. Я. О литературном герое / Лидия Яковлевна Гинзбург. — Л.: Сов. писатель, 1979. — С. 123–129 та ін.

компаративний розгляд наукової спадщини вченого отримує принципово методологічне значення, тому що живитиме і стимулюватиме внутрішню динаміку літературознавчої думки.

Отже, адекватна оцінка наукового доробку й евристичної позиції О. В. Чичеріна неможлива без залучення досвіду інших літературознавчих підходів ХХ ст., яке дозволяє методологічно й теоретично інтегрувати (а значить, й продуктивно упорядкувати) наявний у літературознавстві гносеологічно-евристичний досвід для з'ясування його перспективного потенціалу. Більше того, будь-яку концепцію чи методний алгоритм слід розглядати на розмаїтому тлі різноманітної за своїми параметрами динаміки наукової думки, у просторі якої неминуче утворюється мережа точок перетину різних (аж до протилежних) методологічних підходів і теоретичних парадигм. І саме система цих точок зіткнення фіксує і оприявнює ті фундаментальні наукові постулати, які мають власне методологічний гатунок: вона регулює і спрямовує евристичну діяльність, сигналізує про необхідність збереження загальної цілісності людського пізнання і пов'язаного з цим простору взаємопорозуміння, трансляторності та діалогу, без чого неможливі інтелігібельність досягнутих гносеологічних результатів та й сама загальна культуротворча діяльність науки.

Усе це дає підстави стверджувати, що як би не різнилися між собою конкретні методологічні засади вказаних евристичних досвідів, вони все ж єдині у визначальних гносеологічну діяльність параметрах. І це не випадково, тому що сам О. В. Чичерін, як і В. В. Виноградов, Ю. М. Тинянов, М. М. Бахтін, а також Д. С. Лихачов¹⁰², Б. М. Ейхенбаум, Л. Я. Гінзбург, О. М. Левідов і Ю. М. Лотман, як і О. І. Білецький та М. К. Гудзій, яких професор Чичерін особисто знав і яким присвятив окремі публікації¹⁰³ — усі

¹⁰² За спогадами Н. Х. Копистянської, Д. С. Лихачов „тричі був ініціатором подання О. В. Чичеріна”, якого вважав „одним з найвидатніших учених філологічної науки, на звання академіка АН СРСР, і кожного разу з Києва приходило заперечення” (Олексій Чичерін : Біобібліографічний покажчик : (До 100-річчя від дня народження). — С. 14).

¹⁰³ Див.: Чичерін А. В. Сила поэтического слова : Статьи. Воспоминания. — С. 208–228; його ж. Памяти Николая Каллиниковича Гудзия / А. В. Чичерин // Вопр. рус. лит. : межвед. научн. сб. — Львов, 1967. — Вып. 3 (6). — С. 28–39; його ж. М. К. Гудзій — дослідник слов'янських літератур / О. В. Чичерін // Велика Жовтнева соціалістична революція і культура слов'янських народів : тези доп. сьомої укр. славіст. конф. (30 верес. – 3 жовт. 1966 р.). — Дніпропетровськ, 1966.

вони були сформовані в лоні, так би мовити, *органічного філологічного підходу*, якому притаманне сприйняття художньої літератури в її онтологічній самості (іманентності) як мистецтва слова з орієнтацією на наскрізну літературознавчу (теоретико- й історико-літературну) проблематику. Усі вони піклувалися про одне — про живу творчість, вимагали від дослідника чуття свого предмета, любові до нього, цілеспрямованості, точності¹⁰⁴ й конкретності думки, її аргументованості та загалом відповідальності дослідника, уявлення про високу суспільну і культуротворчу функцію науки про літературу.

Замість висновку

У вже згаданому есе „Тинянов-літературознавець” Л. Я. Гінзбург зазначала: „Спадщина видатних учених сприймається нерідко у вигляді відстояних, заздалегідь відомих читачеві формул”, тоді як для подальшого розвитку науки потрібна „не канонізація вихоплених з контексту формул ученого, а не визначене наперед прочитання його праць, включення його думок у нові дослідницькі зв’язки”¹⁰⁵. Саме такого ставлення потребує творча спадщина Олексія Володимировича Чичеріна — видатного вченого-філолога, на творче засвоєння наукового доробку якого спрямовують свої зусилля його сучасні нащадки — працівники створеної цим ученим у Львівському національному університеті імені Івана Франка кафедри зарубіжної (тепер — світової) літератури.

— С. 104–105; *його ж.* Стаття А. И. Белецкого о классиках зарубежной литературы / А. В. Чичерин // Теория и история литературы : (К 100-летию со дня рожд. акад. А. И. Белецкого). — К. : Наук. думка, 1985. — С. 276–282.

¹⁰⁴ Пор., наприклад: *О. В. Чичерин*: „Найвища точність в філософії, в історії, в філології — це точність самої думки, проникливість сприйняття, базованого на аутентичності тексту, що вивчається, і пов’язаних з ним обставин і фактів. Найвища точність — в очищеній і строгій мові самого дослідження. І це ставить перед філологом нелегке завдання” (*Чичерин А. В.* Очерки по истории русского литературного стиля : Повествовательная проза и лирика. — С. 8; див. також оцінку філософії мови М. Гумбольдта: *Чичерин А. В.* Идеи и стиль : О природе поэтического слова. — С. 35); *Д. С. Лихачов*: „...якщо літературознавство і неточна наука, то вона повинна бути точною. Її висновки повинні мати повну доказову силу, а її поняття й терміни відрізнятися строгістю й ясністю” (*Лихачёв Д. С.* Об общественной ответственности литературоведения // Избр. произведения : В 3 т. / Дмитрий Сергеевич Лихачёв. — Л. : Худож. лит., 1987. — Т. 3. — С. 453); *Л. Я. Гінзбург*: „...потрібен мені аналіз, доцільність слова, точність. Головне, точність” (*Гинзбург Л. Я.* Записные книжки. Воспоминания. Эссе / Лидия Яковлевна Гинзбург. — СПб. : Искусство-СПБ, 2002. — С. 252). Приклади можна продовжити.

¹⁰⁵ *Гинзбург Л. Я.* Тинянов-литературовед. — С. 447.

